

• РЕТРОДЕТЕКТИВ •

Андрій Кокотюха

СПРАВА
ОТАМАНА
ЗЕЛЕНОГО

Українські хроніки 1919 року

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2019

Київ, березень

1

— Ти вже пробач, Артеме Даниловичу, але я тобі не радий.

Говорячи так, Мирон виставив на стіл полумисок із холодною, звареною в лушпинні картоплею, поруч поклав почищену половину цибулини, додав чвертку сірого хліба, зітхнув:

— Ось, чим можу.

Шеремет знизав плечима, підхопив із підлоги солдатський речовий мішок, видобув із надр замотаний у полотняну шмату кусень жовтуватого, старого сала — невеликий, трохи більший за його долоню. Потім виклав мішечок із чорними сухарями, промовивши:

— Мій внесок, свояче. Я не обжирати прийшов.

— Ага, зараз нікого в Києві здорово не об'їси, — буркнув Мирон. — Товариші-більшовики кажуть, що теж голодують. Але я дуже в цьому сумніваюся. Чрезвичайка точно посилену пайку собі випикує, — зітхнув, додав з гіркою іронуєю: — Служба шкідлива.

Про Надзвичайну комісію — *чека, чрезвычайку* — та її діяльність Артемові Шеремету доводилося чувати чимало. Ось хоч би з Полтави: там уже орудували більшовики, й звідти розходилися відкриті заклики Короленка¹, наповнені більше емоціями гуманіста, ніж конкретними прикладами.

¹ 6 лютого 1919 року під час другого російського вторгнення в Україну була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), «чрезвичайка» — точний аналог ВЧК (*Всероссийская чрезвычайная комиссия*). Від самого початку її діяльність спрямовувалася передусім на терор та фізичне знищення незгодних. Діяльність ВУНК гостро засуджував український письменник-гуманіст Володимир Галактіонович Короленко (1853—1921 рр.), який

Молодший брат Лідії, його дружини, теж був не надто говіркий, коли Артем починав випитувати в нього, що з того правда, а що — чутки чи й відверта брехня. Хотів розібратися, як правильно поводити себе з чекістами, яких у Києві нізащо не обминеш. Але Мирон не хотів підтримувати розмови: так, ніби її тут, за стінами його квартири, хтось почує. І негайно покарає, щоб навіть наодинці не патякав зайвого. Не тільки про це, а й будь про що інше. Та й узагалі він не приховував невдоволення від появи родича. Проте Шеремет, щоб не розділяти себе з Мироном прірвою мовчання, все одно спитав:

— Чим це вона така шкідлива?

— Розстрілюють мало не щодня, — неохоче відповів свояк, сторожко озирнувшись, немов у темному куті заховався шпиг із револьвером. — А в лютому, ну, коли ото тільки придумали свою чека, взагалі між собою воювали. Прямо на вулицях.

— Це як?

— А отак! — згадавши це, Мирон ураз помітно пожвавився. — Територію ділили. Вулиці, квартали, на Липках переважно. Щоб простіше пояснити: ось тут грабують одні, на сусідній вулиці — другі. Один загін забреде на чужий город — другий огризається. Люди носа не потикають на вулицю і думають, як оце я: аби Бог дав, щоб вони один одного постріляли, — помовчав і додав, уже зовсім осмілівши: — Коли комісари трошки освоїлися в місті, чекісти почали по квартирах закуски шукати. Сміх і гріх.

— Тобто? — Артем далі відмовлявся розуміти почуте.

— Коли вип'єш, треба закусити, — з показною терплячістю розтлумачував Мирон очевидні речі. — Зазвичай напивалися на нічних патрулях та облавах. От і лізли в першу-

не сприйняв ані Жовтневого перевороту, ані подальших методів правління більшовиків. Перебуваючи в описаний час у Полтаві, Короленко не боявся публічно протестувати проти терору, звертаючись, зокрема, особисто до Леніна.

ліпшу оселю. До мене ввалилося троє таких. Один, старший, навіть пояснив, чого вони такі п'яні. Нетутешній, із Пітера, робітник-путиловець.

— Совість заїла?

— У кого совість! У комісара з наганом? Ну тебе! — відмахнувся Мирон. — Каже, в нашому Києві тяжко йому. Колотить усього.

— І з чого ж його так тіпає? Набридло стріляти ворогів?

...У свої тридцять Шеремет уже встиг зажити слави досить перспективного лікаря. Хоч для медика, який прагнув, щоб його сприймали серйозно, вік справді був не досить солідний. Але ще півроку тому, коли вчився рятувати життя, він і гадки не мав, що отак спокійно говоритиме про страти.

За власну, хай невеличку, дореволюційну та довоєнну практику Артем не бачив стільки смертей, скільки побачив останнім часом. Аргумент, що, мовляв, кругом громадянська війна і дідько його розбере, хто за кого та проти кого йде в атаку, міг би задовольнити. Адже коли все почалося чотири з половиною роки тому, ще за царя, Шереметові нічого пояснювати не треба було. Є фронт, є тил, є загиблі герої, є поранені вояки. Уявляючи собі, скільки людських жертв приносить кожен день війни, він усе одно сприймав цифри по-філософському. Ще й дискутував із тестем та його друзями з губернських дворянських зборів, чи встановлює хто перед кожною воєнною кампанією відсоток припустимих утрат.

Уже й не вірив у те, що сам колись із піною в роті доводив: солдати й офіцери, готуючись воювати, повинні усвідомити, що теоретично кожен із них може загинути. А їхні керівники, зокрема й командувач, сам государ імператор, мусять відверто сказати їм, що всі вони разом і поодиноці — мішень для ворожих куль. Ціль для багнетів. І гарматне м'ясо. Лише за таких обставин вояки чітко зрозуміють, що передова — це місце, де вбити можуть не того, хто праворуч чи ліворуч від тебе, а найперше тебе самого. Сміливість,

відчайдушність і готовість померти за віру, царя та вітчизну будуть врівноважені бажанням прагматиків жити й боротися за найвищі ідеали.

Артемові слова присутні називали ерессю.

А самого Артема — хлопчиськом.

І всі хором бажали йому та всім присутнім, щоб війна ніколи не прийшла до їхніх домівок.

Тоді, не лише тисяча дев'ятсот чотирнадцятого, а й два роки по тому, ніхто всерйоз не припускав, що війська кайзера дійдуть до Київської губернії. Хоч, як порівняти з Харковом, а надто з Москвою, не кажучи вже про Петроград, їхнє місто лежало якнайближче до Східного фронту. До того ж усі вони, навіть Ліда, тоді ще Артемова наречена, щиро раділи, коли переможна російська армія зайняла значну частину Галичини й Буковини, просуваючись на захід. Тесть підняв за це бокал на заручинах. Якраз о тій порі після багатьох невдач військо нарешті досягло успіхів на австрійському кордоні. Бувши на підпитку, він розмахував вузьким високим бокалом, наче шаблюкою, розхлюпував дороге шампанське й вигукував патріотичні гасла, звівши все до того, що Російська імперія не окупє Галичини, а лише повертає до свого складу історичні території, що їх надовго відірвали ненажерливі Габсбурги.

Справді, важко було уявити, що минулої зими, в лютому вісімнадцятого, війна вдереться на київські вулиці зовсім не з того боку, звідки на неї могли чекати. Тоді Шеремет із Лідією дивом утекли. Не відступили — саме втекли. Тесть гнівно тупотів ногами й вимагав від Артема негайно врятувати його доньку, бо в місті розруха, влади нема. Ходять чутки, ніби Червона армія от-от зайде до міста, і хтозна, чого можна сподіватися від озброєних більшовиків.

А Шеремет, навпаки, хотів записатися в ополчення як не медиком, то бодай рядовим бійцем. Тими днями міські газети заклика́ли киян записуватися до війська, саморобні листівки радили створювати загони самооборони. Та містя-

ни не виявляли до того найменшої охоти. Не вірили, що з Росії — хай вона тепер і зветься радянською — може прийти ворог, несучи смерть. Артем був серед здатної мислити меншості, яка готувалася до найгіршого, бо уряд усе ж таки мав намір покинути Київ. Правда, ненадовго: обіцяє незабаром повернутися, діставши підтримку союзників¹. Отоді запанує спокій — і почнеться формування власних збройних сил.

Кінець кінцем тесть узяв гору, і Шеремет із Лідою та двома валізами речей вибралися до далеких родичів Артема в Проскурів. Як діставалися — то вже інша історія. За місяць, коли все ніби налагодилося, надумали повернутися.

Телеграфний зв'язок поновили. Артем надіслав телеграму, повідомляючи тестя про приїзд. Відповіді не дочекався, звернувши це на погану роботу пошти. І от вони з дружиною подалися назад, думаючи, що Київ просто ще не оговтався. Доходили, звісно, різні чутки й до Проскурова. Та Шеремет категорично відмовлявся вірити в них. Ще й Ліду сварив за надмірну паніку. Навіть якось зопалу назвав поширення тих чуток дамською істерикою, після чого дружина аж до вечора копилила губки.

Найгірше підтвердилося. Лідиного батька, київського присяжного повіреного Станіслава Романовського, російські матроси-революціонери закололи багнетами на порозі квартири вже на третій день після того, як більшовицька армія зайняла місто. Ті, що дивом вижили в перші криваві дні, розказували: грабувати Київ іменем революції червоні загони почали з Липок, з найбагатших кварталів. Усяку пристойно

¹ Центральна Рада наприкінці січня 1918 року IV Універсалом проголосила Україну незалежною державою, а це викликало різке невдоволення більшовицької Росії. Невдовзі після цього почалася перша російсько-українська війна. Після першого вторгнення більшовиків на територію УНР у січні 1918 року український уряд підписав мирну угоду з Німеччиною та Австро-Угорщиною і, діставши військову підтримку, в березні того ж таки року повернувся до Києва.

Зміст

Частина перша ГУБЧЕКА	5
Частина друга ТРИПЛЛЯ	83
Частина третя ДНІПРО	145
Частина четверта ВДОВИЙ	215
Післямова та подяки	295